

KARLOBAG, primorski gradić podno Velebita. U rim. je doba u blizini bio *Vegium* (zidine, natpisi, brončani sarkofag, posude, fibule, a u Baškom dolcu groblje).

God. 1307. uzima ga Tugomirićima ban Pavao a poslije 1323. zauzimaju ga knezovi Kurjakovići. Nadvojvoda Karlo obnavlja *Bag*, nakon što su ga 1525. spalili Turci, te se od 1580. spominje kao Karlobag. Ponovno ga je porušio mlet. general Tiepolo, nakon čega je obnovljen 1672. God. 1825. razrušeni su stari zidovi. Povrh naselja nalazi se srednjovj. grad (u ruševinama). Unutar zidova u obliku poligona, učvršćena trima kulama, nalazi se velika cilindrična glavna kula. God. 1712. podignut je kapucinski samostan s crkvom Sv. Josipa u kojoj su barokni oltari i slike. Župna crkva Sv. Karla Boromejskoga građena 1767; započeo ju je majstor Ivan Krstitelj Baccini, a dovršio Rok Stuparić iz Lošinja. U crkvi je više nadgrobni ploča. Stradala za II. svj. r.; preostao je samo zvonik. Kapela Žalosne Marije iz 1772. ima barokni oltar. U naselju je nekoliko baroknih kuća (Kružić). — *J* od Karlobaga *Vidov grad*, građen u obliku četverokuta od tesana kamenja. Podno grada ruševine gotičke crkve Sv. Vida.

LIT.: Gj. Szabo, SG. — I. Lentić, Crkveno posude župne crkve u Karlobagu, Vijesti MK, 1972, 1. — Horvat—Matejčić—Priatelj, Barok. A. Ht.

KARLOVAC, grad u središtu Pokuplja. Izgrađen je na sutoku rijeka Korane i Kupe, kao obrambena tvrđava-grad.

K. je nazvan po osnivaču tvrđave i grada štajerskome nadvojvodi Karlu II. Habsburškome, zapovjedniku hrvatske krajine. Gradnja Karlovca započela je 13. VII. 1579, prema tal. modelu (N. Angelini), a na posjedu velikaške porodice Zrinski. Oblik šestokrake zvijezde, podijeljene na 24 gotovo pravilna bloka s pravokutnim rasterom ulica, zasnovan je u duhu renesansnoga shvaćanja obrambenoga i životnoga prostora.

Prvi graditelji su članovi građevne komisije pod vodstvom graditelja M. Gambona, palira Z. Baptista Bianchinija i J. Langenmantela glavnoga intendanta gradnje. Tvrđava se gradila dvije stotine godina; zbog nizinskoga smještaja ugrožavale su je česte poplave kojima se vojska morala odupirati gradnjom odvodnih kanala i retirada. Osmišljenim pojasmom zelenila i drvoreda opasan je zemljani sustav fortifikacije (gradski inž. Alfred Kappner); te su konture karlovačke tvrđave očuvane do danas.

Karlovačka tvrđava je primjer renesansnoga urbanizma, tzv. idealni grad. Pov. odrednice usmjerile su gradnju kuća unutar zadanih blokova uz uvažavanje planskih potreba da se prvotno izgrade vojni i sakralni objekti na središnjemu renesansnome trgu. Na planovima grada iz poč. XVII. st. ucrtane su dvije vojarne i crkva Presvetoga Trojstva. Ta ranobarokna franjevačka i župna crkva (XVII. st.) ima gl. oltar od crnoga mramora s inkrustacijama (tip tal. oltara rad M. Cusse 1698), Lauretansku kapelu (Madonna Nigra iz 1700. na oltaru iz 1775), barokni oltar Sv. Antuna karlovačke bratovštine tesara (1689). Uz crkvu je samostan (XVIII. st.). Trg je dobio svoj konačni oblik s dvjema urbanističkim vertikalama kada je carski vojni inženjer i karlovački arhitekt J. Stiller povisio zvonik crkve Presvetoga Trojstva i »pješačijsku vojarnu« (1783) te izgradio krilo franjevačkoga samostana, palaču oružane i pravosl. crkvu Sv. Nikole (1784—86). Ikonostas sa 65 ikona izradio je slikar A. Teodorović (1813). Na trgu u ravlini pročelja crkve Presvetoga Trojstva postavljen je kužni pil (1691) s kipom Madone u stilskim oznakama tal. visokoga baroka. U sredini trga izgrađen je zdenac (1869) i ukrašen skulpturama u terakoti koje simboliziraju godišnja doba.

U XVIII. je st. u cijelosti izgrađen na SZ dijelu »Zvijezde« polukružni barokni trg na kojemu se ističe ranobarokna palača namijenjena za stan i štab generala tvrđave. Sagrađio ju je u XVII. st. karlovački general Vuk Krsto Frankopan (danas Gradski muzej); okružena je obrtničkim kućama, vojnim palačama i vijećnicom. Obrtničke su kuće izgrađene na uskim i dubokim parcelama s radionicama u prizemlju i stambenim prostorom na katu; građene su pod utjecajem drvene pokupske arhitekture prilagođene urbanu načinu života u »Zvijezdi«. Građansko-trgovačke kuće su veće od obrtničkih, s prostranim vežama na kojima su često uklesani godina gradnje i inicijali vlasnika. Vojni časnici i plemići grade kuće (tipa *curiae*), kojih se reprezentativnost ističe na detaljima izrađenim od kovana željeza ili klesanima u kamenu. Sve stambene zgrade u pov. dijelu grada imaju drvene »ganjčee« na dvorišnoj strani. Cjelokupno stilsko razdoblje bidermajera odlikuje se gradnjom građanskih kuća unutar renesansnih blokova. U najprometnijoj pješačkoj komunikaciji u »Zvijezdi« (Radićeva ulica)

izdvaja se kuća grofa Janka Draškovića (1828), sa stilskim odlikama gradskih palača zagrebačkoga graditelja Felbingera.

Za nesmetani gospodarski razvoj grada i njegova podgrađa važna je povelja Josipa II. iz 1781, kada je K. proglašen slobodnim kraljevskim gradom. Razvoj trgovine povezan je s izgradnjom prometnica prema Rijeci i Bakru (Karolina 1723—26), prema Senju (Jozefina 1770—79), te se i plovitim putevima (Sava, Kupa) povezuje agrarno zaleđe s morem. Uz glavno pristanište na rijeci Kupi izgrađeno je u XVIII. st. karlovačko podgrađe »Gaza« (nazvano po gazu lađe) u kojemu su kuće tipološki i stilski istovjetne kućama unutar »Zvijezde«, ali su građene na većim i nepravilno određenim parcelama.

Krajem XVIII. st. u predgrađu se uz glavne ceste grade skladišta i trgovačke kuće te se oblikuje ljevasti trg »žitni plac« (danas Trg M. Gupca). Izgradnjom Lujzinske ceste (1803—09, Karlovac—Rijeka) K. se razvija u trgovačko i kulturno središte regije na raskrižju svih puteva koji su povezivali kopno s morem. Društveno ozračje i gospodarsku moć svjedoči izgradnja palače veletrgovca Josipa Šporera, karlovačkoga »maira« (Zrinski trg 10) u barokno-klasicističkom slogu. Istodobno se rekonstruiraju i grade jednokatne kuće na vanjskome glacisu tvrđave, kojih su osnovne značajke pročelja s unutrašnjim dvorištima. Ulični potez (danas Ulica P. Zrinskoga) čini gradsku fasadu pred tvrđavom a rekonstrukcija cijeloga uličnog niza dovršena je do 1843, kada je postavljena prva javna plastika u predgrađu — obelisk s putokazom (tzv. Knežičev miljokaz).

Unatoč gospodarskoj krizi izazvanoj gradnjom željeznice (1873) i velikim požarom u predgrađu (1888), za karlovačke poduzetnike i industrijalce grade kuće poznati arhitekti: Ernest Mühlbauer (ulični potez današnje Šebetićeve i Vranicanijeve ulice), Collussi-Reiss (1894. OŠ »Braća Seljan«), G. Carnelutti (1893. Zorin dom), a 1900. Karlovčani podižu spomenik povjesničaru R. Lopašiću (I. Rendić).

Od 1904. u gradsko područje ulaze: Banija — naselje uz glavnu cestu prema Zagrebu (Banska cesta) s ujednačenim nizom jednokatnica i dvokat-

PLAN TVRĐAVE KARLOVAC IZ 1646.

